

Historicizmus és fantom-irodalom (Dénes Iván Zoltán monográfiája* Szekfű Gyuláról)

Szekfű Gyula kétségtelenül a huszadik századi magyar történetírás egyik kiemelkedő (sokak szerint a legkiemelkedőbb) egyénisége volt, akinek művei többnyire nagy visszhangot váltottak ki. Életműve ráadásul sok vonatkozásban elválaszthatatlan a huszadik század első felének egész magyar történetétől, illetve „szellemtörténetétől”, s tisztázása így alapvetően elősegítheti ennek számos részlete megértését. Az életműnek a szerző minden korszakában vannak jelentős művei, így például a magyar történetírás legnagyobb botrányát kiváltó *A száműzött Rákóczi* (1913)¹, később a „Horthy-rendszer Bibliájaként” is titulált *Három nemzedék*, vagy a többek által máig a legjobb magyar történeti szintézisnek tartott, Hóman Bálinttal írt *Magyar történet* kötetei (1928–1934), az 1943-ban Akadémiai Nagydíjjal jutalmazott *Állam és nemzet* (1942), vagy a második világháborút követően publikált *Forradalom után* (1947).²

Nem szorul különösebb bizonyításra, hogy a magyar történészek közül Szekfű Gyuláról készült a legtöbb elemzés és tanulmány, a róla született irodalom (főként, ha a korabeli recepciót is beleszámítjuk mindebbe) ma már szinte tengernyire duzzadt. Az itt ismertetendő kötet szerzője, Dénes Iván Zoltán sem először foglalkozik a témával, sőt történeti pályája lényegében Szekfű korai időszakával foglalkozó monográfiával indult.³ Később is újra és újra visszatért a történetíróhoz, tanulmányokat készített például Kodály Zoltán és Szekfű kapcsolatáról, összehasonlította nézeteit Németh László és Bibó István eszmei világával, forráskötet számba menő könyvet publikált Szekfű teljes életművéről⁴, majd Szekfű és Marczali Henrik, valamint – többek között – Hóman Bálint kapcsolatáról publikált.⁵ Glatz Ferenc mellett⁶ tőle volt leginkább várható egy a teljes szekfűi életművet bemutató monográfia elkészítése. (Ilyen irányú szándékát a szerző korábban egyébként többször is kinyilvánította.) Az említett tengernyi irodalom ugyanis inkább Szekfű életművének egy-egy szegmensét elemezte, Irene Raab Epstein monográfiája kivételével, amely azonban angol nyelven készült, külföldi közönség számára⁷. A Szekfűvel foglalkozók eközben nem véletlenül voltak óvatosak, régóta tudták, hogy a történészről szóló érdemi monográfia elkészítése embert próbáló feladat lesz, számos buktatóval.

Dénes Iván Zoltán ilyen előzmények után vállalkozott monográfiája elkészítésére. Monográfiájának kétségkívül érdeme, hogy (szándéka szerint legalábbis) a teljes életmű bemutatására vállalkozik, s számos idáig ismeretlen (értelemszerűen főként nem publikált) forrást közöl, amelyek elmélyíthetik a Szekfűről szóló ismereteinket (itt leginkább a Szekfű és Angyal Dávid közti levelezés említhető, de ezen túl pl. Tagányi Károly, Károlyi Árpád, Egyed István levelei, illetve feljegyzései is⁸). Jelen monográfiában a szerző tehát Szekfű teljes életpályáját végigkíséri, középpontban a korábban már említett művekkel, amelyeket persze még számos egyébbel is ki lehet egészíteni, amit a szerző többnyire meg is tesz.⁹ E művek például Szekfű fiatal korából a kifejezetten társadalomtörténeti kérdéseket implikáló „Szerviensek és familiárisok”, az 1924-es „Történetpolitikai tanulmányok”¹⁰, az 1929-ben publikált s „A száműzött Rákóczi”-hoz hasonló (bár magától értetődően messze nem olyan széles körű) vitát kiváltó „Bethlen Gábor”¹¹, a húszas évek politikai berendezkedését minősítő s „neobarokk” fogalmát

megalkotó „Három nemzedék” V. könyve (1934), a Szekfű által szerkesztett „Mi a magyar?” című kötet (1939), vagy például az 1950-es évek elején publikált „Az öreg Kossuth” című tanulmánya¹². A szerző több esetben foglalkozik Szekfű publicisztikai tevékenységével is, például az 1945 után a Világ és az Új Magyarország című lapokban megjelent írásaival.

A monográfia Szekfű teljes életművét értékelő, elvi megállapításai közül három momentumot érdemes kiemelni: egyrészt döntő szerepet kap a „kulcsélmény” fogalma. Dénes Iván Zoltán szerint (itt egyébként 1976-os könyvének alap gondolatát ismétli meg) Szekfű életművének döntő mozzanatát az 1913-as Rákóczi-könyv által keltett botrány és meghurcoltatás jelenti.¹³ Szekfű ugyanis könyvében mind ideológiai, mind szakmai szemszögből megpróbál fellázadni a dualizmus korában uralkodó „nemzeti romantikus” szemlélet ellen. A lázadással együtt járó küzdelmet azonban nem képes végigharcolni, s így ellenfelei álláspontját meghaladni (ezt bizonyítaná, hogy a *Három Nemzedék*et már többnyire korábbi ellenfelei is pozitívan fogadják): a demokrácia és az általános haladás nála is a nemzet fogalma alá süllyed, mindezzel párhuzamosan az ideológiai motívumok felülírják a szakmai szempontokat (magyarán Szekfű nem szak-történész, hanem inkább publicista).¹⁴

A másik momentum ebből következik. Szekfű ugyanis a botrány kapcsán alakítja ki az ún. „nagy magyarok”-ról és „kismagyarok”-ról való koncepcióját, amelyet a szerző szerint „mesterelbeszélés”-ként érvényesít későbbi műveiben is, de legfőképpen a *Magyar Történetben*¹⁵, de például a „Három nemzedék” V. könyvében is, 1934-ben.¹⁶ Eszerint a „nagy magyar”, dunántúli szemlélet megtestesítői (Nádasdy Tamástól, Eszterházy Miklóson és Károlyi Sándoron keresztül Széchenyiig és Deák Ferencig) képviselték volna az újkori magyar történelem pozitív, európai alternatíváját, a maguk Habsburg-pártiságával (ami szerző szerint a minden fennálló hatalomhoz való igazodást jelenti), katolikus voltával, akik inkább a felülről, állami eszközökkel végrehajtott reformokat szorgalmazták. Az ezzel ellentétes „kismagyar” irány a lázadó, protestáns, nacionalista, Habsburg-ellenes, tiszántúli vonal (fő reprezentánsai Szapolyai Jánostól kezdve Bocskain és Bethlen Gáboron keresztül Kossuth, de legfőképpen Thaly Kálmán), akiket Szekfű a magyar történelem kudarcaiért tesz felelőssé.¹⁷

A harmadik momentum szerint, amelynek alapján a szerző Szekfű értékelését összegzi, Szekfű e nézeteinek hátterében egy antimodernista, „historicista”, az állam és a fennálló hatalom mindenhatóságát valló pozíció húzódik meg, amely a harmincas években „etnoprotecionista” elemekkel telítődik, s így lényegében a bírált „kismagyar” nézetekbe torkollik.¹⁸

A monográfiával kapcsolatos egyik legfontosabb kifogásom: bár a szerző a teljes életmű bemutatását ígéri, művének második részében (ami Szekfű történelmi oeuvre-jének kb. a *Magyar Történet* utáni időszakot fogja át) egyszerűen „elfogy”¹⁹. Messzemenően nem alkalmazza a monográfia első felében alkalmazott módszert, nevezetesen, hogy főként Szekfű műveinek korabeli visszhangjára, illetve szövegeire támaszkodva elemzi az ott kifejtett gondolatokat²⁰. Szekfű 1930-as évektől tartó pályájának bemutatásában olyan alapvető művek elemzése hiányzik, mint az *Állam és nemzet*, illetve ennek francia változata, de szinte semmi érdemi mondanivalója sincs a szerzőnek a szintén kulcsfontosságú *Magyar Szemlé*ről, Szekfű *Magyar Nemzet*be, és egyéb lapokba (*Jelenkor*, *Americana*, *Korunk Szava*) írt számos cikkéről. Szekfűnek a *Magyar Történet*et megelőző műveire vonatkozóan is lehet kifogásokat emelni. Csak a publicisztikát tekintve (a szerző ennek bemutatását is ígéri) nemes egyszerűséggel elmarad a húszas évek elejéről Szekfű az *Új Nemzedék*ben megjelent számos cikkének pusztá említése is, de alig szól a szerző

szintén alapvető jelentőségű *A magyar állam életrajza*, vagy a *Történetpolitikai tanulmányok* című köteteiről is²¹. Jól érzékelteti a kötet aránytalanságait, hogy Szekfünek a Tanácsköztársaság idején való tevékenységét elemző részek, amikor gyakorlatilag semmi érdemlegesen nem alkotott, mintegy 30 oldalra rúgnak, míg a harmincas évek elejétől az 1945-ig tartó, az említett hiányzó művek nagy részét eredményező időszakot épp ugyanennyire érdemesíti a szerző.²²

Mindennek alapvető konzekvenciája van a monográfia tudományos apparátusára vonatkozóan is: a fentiekből (s persze más, helyenként alighanem kifejezetten személyes okokból is) következően egyszerűen meg sem említi a szerző a Szekfüvel kapcsolatos szakirodalom igen számottevő részét (számításaim szerint kb. 40%-át; a legteljesebb, de persze korántsem kimerítő összefoglalásuk Gyurgyák János 2007-es könyvében, az *Ezzé lett magyar hazátokban* található)²³. Olyan alapvető szerzők maradnak ki például, mint Frank Tibor, B. Bernáth István, Ifj. Bertényi Iván, Keresztury Dezső, Monostori Imre, Várdy Béla, Szőke Domonkos, Tilkovszky Lóránt, Nagy Endre, Gyurgyák János, Karl Nehring, Vásárhelyi Miklós, Kabdebó Lóránd, Árpád von Klimó.²⁴ Nemigen tartható tudományosan igazolt eljárásnak az a gyakorlat sem, hogy a szerző ugyanakkor terjedelmes, mintegy több mint 90 oldalas irodalomjegyzékében számos olyan művet felsorol, például Eckhart Ferenc, Harold Steinacker, Glatz Ferenc, Bíró Sándor, Jacques Bainville, Francois Hartog írásait, amelyekre szövegében egyáltalán nem utal, s így nem is használja fel őket – ez így legfeljebb a tudományosság hatását kívánja keltetni, s több vonatkozásban merő fantom-irodalomnak minősíthető.²⁵

A monográfiával szembeni másik fő kifogásom szemléleti kérdésekre vonatkozik. A szerző lényegében megismétli 1976-os könyvének fő tételeit, illetve ezt megkísérli kiterjeszteni Szekfü teljes életművére²⁶. Ennek summája, hogy Szekfü a *Száműzött Rákóczi* kapcsán megélt „kulcsélményt” (traumát) követően végül nem haladta meg ellenfelei álláspontját, a tudomány nála is a nemzet fogalma alá süllyedt, párhuzamosan a demokrácia gondolatával, azaz Szekfü se tudós, demokrata nem volt²⁷. E nézetei a szerző jelen munkájában azzal a (meglehetősen zavaros) megállapítással egészíti ki, hogy Szekfü egyfajta „antimodern historicista” álláspontot testesít meg a történetírásában²⁸. A szerző azonban sehol nem határozza meg, hogy mit ért a „historicizmus” fogalmán, nem utal ennek nemzetközi szakirodalmára sem, csak sejteni lehet, hogy az erre vonatkozó, meglehetősen egyoldalú (legalább Karl Popperig visszanyúló²⁹) angolszász irodalom egyes tételeinek átvételéről lehet itt szó. Ha „historicizmus”-on historizmust ért a szerző, akkor annak tanulmányozásához elsősorban a kiváló és terjedelmes német és olasz irodalmat ajánlhatjuk – meglehetősen jellemző azonban, hogy Dénes Iván Zoltán a historizmusról szóló talán legalapvetőbb és amúgy magyarul is olvasható munkát, Georg G. Iggers művét (!) sem szerepelteti irodalomjegyzékében.³⁰

A szerző narratívájának zavarosságára jellemző, hogy Szekfünek ezt a „historicista” pozícióját már a húszas években az „etnoprotektionista” irányba való elhajlással „gyanúsítja”, amikor is állítólag ez válik meghatározóvá Szekfü életművében³¹. Bizonyítékokat erre gyakorlatilag nem kapunk, mert – amint szó volt róla – a korszakra összesen 30 oldalt szánt a szerző. A fogalmi zűrzavart az sem csökkenti, hogy Szekfü nézeteit Dénes egy másik nekifutásból úgy foglalja össze, hogy az előzőleg képviselt „nagy-magyar” álláspontról fokozatosan a „kis-magyar” pozícióba hátrált vissza³². Alapvető probléma ezzel az értelmezéssel, hogy nem tud választ adni a kérdésre, hogy akkor miért is az állandó a konfrontáció pl. Szekfü és a népiek (Németh László, Szabó Dezső, Féja Géza, részben Bajcsy-Zsilinszky Endre), Mályusz Elemér (a szerző láthatólag ignorálta ennek népiségtörténeti iskoláját, pedig ez Szekfü pozíciójának egyik leginkább kézenfekvő

„értelmezője”³³), továbbá a Szekfűt gyakorlatilag egész pályáján (gyakran útszéli módon) támadó nemzeti romantikus iskola között.³⁴

Nem az a fő kifogásom, hogy szerző negatívan, antimodernista pozícióként minősíti a „historicizmus”-t (ez mondhatni szíve joga, bár erről Karl Mannheim, Herbert Butterfield, Frank Ankersmit, illetve Fulvio Tessitore teljesen másként vélekedik³⁵), hanem az, hogy a fogalmat nem határozza meg, mint ahogy nem elemzi azt sem, hogy az végül is hogyan érvényesül Szekfű nézeteiben. Ezért lett volna kiváltképp szükség az *Állam és nemzet*, illetőleg ennek francia változatának³⁶ beható elemzésére. Ott világos, hogy Szekfű egy a magyarságot mindenekelőtt történeti és politikai egységként értelmező nemzetfogalomra épít, amely már megjelenik a *Történetpolitikai tanulmányokban* is 1924-ben, s így tulajdonképpen Szekfű egész életműve alap gondolatának értelmezhető.³⁷ Ez ráadásul a lehető legteljesebb összhangban van Szekfű „szellemtörténeti” pozíciójával, ami elhatárolja őt a „nemzeti romantikus” iskolától, mint ahogy a népi történetnyszemlélet reprezentánsaitól is.³⁸

Meg lehet itt jegyezni, a historizmust szokták úgy is értelmezni, s ezért antimodernnek tekinteni (pl. Iggers is így értékeli), hogy a történetnyszemléletének középpontjába a hatalmi kérdéseket és az államot állítja, amely ennek alárendeli a társadalmat, s így a társadalomtörténeti pozíciót általában. Szekfű, s például a két világháború közötti magyar történetírás kapcsán is nagy probléma mindezzel az interpretációval, hogy egyszerűen összemosza őt a főként a dualizmuskori hagyományokból építkező „nemzeti romantikus” támadóival, legfőképpen Ballagi Aladárral vagy Kacziány Gézával, illetve pl. Rugonfalvi Kiss Istvánnal, pedig az ő primitív politikai eseménytörténetük és Szekfű szellemtörténeti pozíciója között ég és föld a különbség. Mint ahogy a Szekfűt alapjában egész élete folyamán támogatók, főként Eckhart Ferenc, de Hóman Bálint, Deér József vagy akár Zolnai Béla, Joó Tibor és az említett nemesi-nacionalista szemlélet között is.³⁹

Érvelni lehet persze amellett, hogy a társadalomtörténeti szempontokat inkább érvényesítő Domanovszky Sándor, Hajnal István vagy Mályusz Elemér (esetleg Szabó István) képviseli a „modern” pozíciót a történettudományban⁴⁰. Ennek számos ellentmondása közül csak arra mutatok rá, hogy a Mályusz (és Szabó István) által művelt népiségtörténet alapja a „népi nemzet” fogalma, amit csak jelentős erőfeszítések/fogalmi és morális buktatók árán tudnánk modernebbnek tekinteni, mint a Szekfűék által képviselt „politikai nemzet” fogalom, sőt az a par excellence „etnoprotekciónizmus”.⁴¹

Hozzátenném, hogy a szóban forgó könyv fejtegetéseivel viszonyítva mindez már nagymérvű „túlértelmezés”, mert e fogalmi-teoretikus problémákról nem beszél, lehet, hogy nem is tud. Ilyen következményei lehetnek a korábban említett aránytalanságnak, illetve a szintén jelzett „fantom-irodalom” szerepeltetésének.⁴²

A monográfiához még számos egyéb módszertani és szemléleti megjegyzés lenne fűzhető (például sok esetben közöl a szerző hosszú szövegeket mindenfajta kommentár nélkül, s így nagyon sokszor a puszta leíró/kronologikus jelleg dominál, hiányos Szekfű műveinek bibliográfiája⁴³, zavaró a jelenkori politikai helyzetre többszöri való direkt utalás, illetve a kioktató hangnem stb.).

Jelen írás szerzőjének összességében az a véleménye, hogy egy alapvetően elszített Szekfű-monográfia született, amelyhez még további előtanulmányok, elmélyültebb elméleti megalapozás és a historiográfia általános fejlődéséről való horizont kialakítása lett volna szükséges. Így jelentős mértékben csorbult és helyenként csak a tudományosság határát alulról súroló módon valósult meg a monográfia említett érdeme, hogy először vállalkozott Szekfű életművének teljes bemutatására.⁴⁴

FORRÁSOK

- Szekfű Gyula cikkei⁴⁵, kortársak írásai, levelezése:
 Szekfű Gyula, 1908⁴⁶: Ch. Samaran: La maison d'Armagnac au XVe siècle et les dernières luttes de la féodalité dans le Midi de la France. Paris, 1908. (Ismertetés.) *Budapesti Szemle*, 36. évf. 135. köt., 381. sz. 469–475.,
- 1921:
 A német–francia válság. *Új Nemzedék*, 1921. febr. 13. 3.
 Az első revízió. *Új Nemzedék*, márc. 13. 2.
 A szankciók. *Új Nemzedék*, márc. 20. 2.
 Historicus veridicus. Magyarországon 48-ban sem szerették őket. *Új Nemzedék*, ápr. 2. 2.
- 1922:
 Nemzetgazdaságtan. *Nemzeti Újság*, 1922. 8. 20. 1.
- 1924:
 Német író magyar életrajza. *Új Nemzedék*, 1924. márc. 16. 7.
- 1926:
 A kultúrpolitika problémája. *Új Nemzedék*, júl. 24.
- 1927:
 Levéltárak. In Magyary Zoltán (szerk.): *A magyar tudománypolitika alapvetése*. Budapest, Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 37–44.
- 1934: Volkstum, Nation, Staat. *Ungarische Jahrbücher* (1934), 341–352.
- 1935: A magyar út. *Kalangya*, IV. évf. 4. sz. 241–242.
 Tudnivalók az egyházi birtokról. *Americana*, március.
- 1936: *Ungarn und seine Minderheiten im Mittelalter. Südosdeutsche Forschungen*, 1936. 16–26.
 La Hongrie médiévale et ses minorités. *Nouvelle Revue de Hongrie*, T. 54. Vol. VI. 520–527.
- 1939: Pethő Sándorról, a történetíróról. *Magyar Nemzet*, Jan 1. 9.
 Némethy Géza. *Budapesti Szemle*, 255. köt. 745. sz. 173–175.
- 1940:
 A történelem tanítása. *Jelenkor*, dec. 15. 1–3.
 Egy heroikus szemlélet. *Magyar Nemzet*, dec. 25. 21.
- 1941:
 Egy magányos sétáló. *Magyar Nemzet*, dec. 16. 4.
 A mai világban egy őszinte könyv. *Magyar Nemzet*, jún. 11. 9. Uo. 199.5.
 Kéretlen válasz egy kéretlen bírálótól. *Jelenkor*, március 1. (Vö. G 636/22. EKK. Bisztray-gyűjtemény.)
- 1942:
 Szekfű nyilatkozata Karácsony Sándorról. *Magyar Nemzet*, márc. 11. 9.
 Szekfű Gyula viszontválasza. *Magyar Nemzet*, március 31. 4.
- 1943:
 Szekfű Gyula levele a Magyar Nemzet felelős szerkesztőjéhez. *Magyar Nemzet*, szept. 18. 3.
 Egymás között. *Magyar Nemzet*, okt. 17. 1.
 Il centenario della nascita di Guglielmo Fraknoi. *Corvina*, 425–434.
 Gyula Szekfű: Die siebenbürgische sächsische Geschichtschreibung. 1943–1944. 86 lap. (Universitaet Wien, Institut für Osteuropäische Geschichte, Bibliothek.)
- 1945:
 „Tavaszi óta”. *Világ*, aug. 19. 3.
 A gótikus palota. *Világ*, szept. 23. 3.
- p. cs. szignóval. Történetpolitikai tanulmányok. *Napkelet*, 3. évf., 1925. 2. sz. 185–187.
 Ritoók Zsigmond, 1924: Fajtság és magyarság. *Napkelet*, 2. évf. 1. sz. 25–37.
 Milotay István, 1924: Szekfű Gyula könyve. *Magyarság*, 1924. dec. 21.
 Milotay István, 1940: Schittenhelm. In uő: *Cikkek, kortörténeti jegyzetek*. Budapest, Stádium, 229–233. (Eredetileg: *Új Magyarság*, 1937. júl. 8.)
 Milotay István: A magyar faji mítosz. *Új Magyarság*, 1937. október 31.
 Auner Mihály levelei Szekfű Gyulának. EKK, G 628. (Németül.)
 Szekfű Gyula levele Eckhart Ferencnek 1930. július 22-én. MTA KK Ms 5616/195.
 Szekfű Gyula levelei Eckhart Ferencnek. MTA KK, Ms 154-208.
 Eckhart Ferenc levelei Szekfű Gyulának. EKK, G 628.
 Hajnal István levelei Szekfű Gyulának. EKK, G 628.
 Ifjabb Révész Imre levelei Szekfű Gyulának. EKK, G 628.

Károlyi Árpád levelei Szekfű Gyulához. EKK, G 628.
 Mályusz Elemér levelei Szekfű Gyulához. EKK, G 628.
 Szekfű Gyula: Mika Sándor (1859–1912). MTA KK, 5982/116.

Rövidítések feloldása:

EKK = Egyetemi Könyvtár Kézirattára

MTA KK = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattára

IRODALOM

- A bilincsbe vert beszéd, 2002. Vásárhelyi Miklós sajtótörténeti tanulmányai. (Sajtó alá rendezte Murányi Gábor). Élet és Irodalom, Budapest. (Benne pl. „Olvassa el a Magyar Nemzet minden sorát.” Fejezetek a lap múltjából (1938–1944.) 143–229. (Eredetileg: Magyar Nemzet Emlékkönyv, Budapest, 1989. Első közlés: Magyar Nemzet, 1978. augusztus 25. és 1978. szept. 4. között 12 folytatásban.)
- Korunk Szava (1931–1938). Uo. 125–141. (Eredetileg: Vigilia, 1986/6. 437–447.)
- Valamint
- Vásárhelyi Miklós: A Magyar Nemzet a szellemi ellenállásban. Literatura, 1983/1–4. 313–321.)
- Katolikusok a szellemi ellenállásban. (Beszélgetés Katona Jenővel). Uo. 101–124. (Eredetileg: Literatura, 1980/1. 112–127.)]
- A magyar történetírás kánonjai. Szerk.: Dénes Iván Zoltán. Budapest, Ráció Kiadó, 2015.
- B. Bernát István, 1985. Szekfű Gyula „Három nemzedéke”. Történelmi Szemle, 28. évf., 2. sz. 319–333.
- Ifj. Bertényi Iván, 1998: Szekfű Gyula. In: Trianon és a magyar politikai gondolkodás 1920–1953. (Tanulmányok.) Szerk. Romsics Ignác. Budapest, Osiris Kiadó, 51–69.
- Ifjabb Bertényi Iván, 2005: Tisza István alakja Szekfű Gyula és Pethő Sándor történetírásában. Kút, 1. 49–69.
- Ifjabb Bertényi Iván, 2011: Szekfű Gyula a kiegyezésről. In. A negyedik nemzedék és ami utána következik. Szekfű Gyula és a magyar történetírás a 20. század első felében. (Szerk. Ujváry Gábor, a szerkesztő munkatársa Nagy József Zsigmond) Budapest, Ráció Kiadó, 136–170.
- Herbert Butterfield, 1949: Christianity and History. London, Bell.
- Herbert Butterfield, 1955: Man on His Past. Cambridge England, Cambridge University Press.
- Deér József emlékezete, 2006. Tanulmányok Deér József (1905–1972) professzor születésének centenáriuma-ra. Szerkesztette Koszta László. Szeged, JATE Press.
- Dénes Iván Zoltán, 1976. A „realitás” illúziója. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Dénes Iván Zoltán, 1976: Szekfű Gyula magántanári képesítésének ügye 1914–1916. Budapest, ELTE. (Fejezetek az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Történetéből 2. Szerk. Sinkovics István.)
- Dénes Iván Zoltán, 1988. Az önrendelkezés érvényessége. Budapest, Magvető Kiadó.
- Dénes Iván Zoltán, 1999: Eltorzult magyar alkat. (Bibó István vitája Németh Lászlóval és Szekfű Gyulával.) Budapest, Osiris Kiadó.
- Dénes Iván Zoltán, 2001. Szekfű Gyula (Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetést írta Dénes Iván Zoltán). Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Dénes Iván Zoltán, 2011: Mester és tanítvány: Marczali Henrik és Szekfű Gyula. In. A negyedik nemzedék és ami utána következik. Szekfű Gyula és a magyar történetírás a 20. század első felében. (Szerk. Ujváry Gábor, a szerkesztő munkatársa Nagy József Zsigmond) Budapest, Ráció Kiadó, 195–212.
- Dénes Iván Zoltán, 2015: A történelmi Magyarország eszménye. Szekfű Gyula a történetíró és ideológus. Pozsony, Kalligram Kiadó.
- Irene Raab Epstein, 1987. Gyula Szekfű. A Study in the Political Basis of Hungarian Historiography. New York.
- Erős Vilmos, 1995: A historizmus problémái. (Georg G. Iggers: Historicism. The History and the Meaning of the Term. Journal of the History of Ideas, 1995/1.) Klio, 2. 10–14.
- Erős Vilmos, 1996: Adalékok Szekfű Gyula és Mályusz Elemér vitáihoz. in: Történeti Tanulmányok V., Debrecen, KLTE, 27–41.
- Erős Vilmos, 2000: A Szekfű-Mályusz vita. /Csokonai Új História Könyvek./ Debrecen, Csokonai Kiadó.
- Erős Vilmos, 2000: A hatalom humanizálása avagy Szekfű démonizálása. Megjegyzések Dénes Iván Zoltán: Eltorzult magyar alkat. Bibó István vitája Németh Lászlóval és Szekfű Gyulával című könyvéhez. Századvég, 4. 135–144.

- Erős Vilmos, 2005: Asszimiláció és retorika. (Szabó István: A magyar asszimiláció című tanulmányának rekonstrukciója.) /Csokonai Disputa Könyvek./ Debrecen, Csokonai Kiadó.
- Erős Vilmos, 2008: Erkölcs és államrezon. (Szekfű Gyula és Jacques Maritain kapcsolata.) Világosság, 9–10. 167–174.
- Vilmos Erős, 2009: Ethique et raison d'état. (Gyula Szekfű et Jacques Maritain.) In: Schola Europaea. Les valeurs de l'Europe-L'Europe des valeurs. (Európa értékei – az értékek Európája. A Magyar Tudomány Ünnepe, 2007. november 22–23. c. konferencia előadásai.) Szerkesztette: Havas László – Takács László – Tegye Imre. Budapest–Debrecen, 333–339.
- Erős Vilmos, 2010: A Szent István-i államtól Kárpát Európáig. (Szekfű Gyula történetpolitikai gondolkodása az 1940-es évek első felében.) Limes, 2. 15–30.
- Erős Vilmos, 2011: Sebestyén Gyula bírósági pere Szekfű Gyulával. Néprajzi Látóhatár, 3. 83–103.
- Erős Vilmos, 2011: Szekfű historiográfiai koncepciója. In: A negyedik nemzedék és ami utána következik. Szekfű Gyula és a magyar történetírás a 20. század első felében. (Szerk. Ujváry Gábor, a szerkesztő munkatársa Nagy József Zsigmond) Budapest, Ráció Kiadó. 101–111.
- Erős Vilmos, 2013: Büvölet nélkül – féltőn. (Elmékedések Romsics Ignác könyvéről.) Valóság, 56. évf. 5. sz. 80–92.
- Erős Vilmos, 2012: A szellemtörténettől a népiségtörténetig. Tanulmányok a két világháború közötti magyar történetírásról. (2., javított, bővített, átdolgozott kiadás.) Debrecen, Debrecen University Press, Egyetemi Kiadó.
- Erős Vilmos, 2015: Szekfű Gyula. Valóság, 58. évf. 1. sz. 12–30.
- Vilmos Erős, 2015: In the Lure of „Geistesgeschichte”. (The Theme of Decline in the Hungarian Historiography and Historical Thinking Between the Two World Wars.) European Review of History / Revue européenne d'histoire, Vol. 22, 3. 411–432.
- Erős Vilmos, 2016: A második „száműzött Rákóczi” vita. (Szekfű Gyula Bethlen Gábor című művének korabeli fogadtatása.) Századok, 1. 3–46.
- Erős Vilmos, 2016: Menekülés a hallgatásba... és a szellemtörténetbe. (Domanovszky Sándor történeti-politikai nézetei az 1930/1940-es évek fordulóján.) Aetas, 4. 77–97.
- Erős Vilmos, 2016: „Geistesgeschichte” versus „Volksgeschichte” (Die verschiedenen Deutungen von Gyula Szekfű und István Szabó über die Geschichte der Nationalitäten in Ungarn zu Beginn der 1940-er Jahre) („Geschichtsdeutungen in Zentraleuropa.” Az Osztrák–Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Akadémiai Vegyesbizottság konferenciáján tartott előadás. DAB, Debrecen, 2016. szeptember 1–3. Megjelenés alatt.)
- Vilmos Erős, 2016/c: Dénes Iván Zoltán: A történelmi Magyarország eszménye. Szekfű Gyula a történetíró és ideológus. [Zoltán Dénes Iván: The Ideal of the Historical Hungary. Gyula Szekfű as a Historian and Ideologue.] Hungarian Historical Review. Vol. 5. 3. 444–449.
- Féja Géza, 1939: Dózsa György. (Történelmi tanulmány.) Budapest, 1939. (Újranyomva, Budapest, Aqua Kiadó, 1993. Benne: Szekfű Gyula és Féja Géza levelezése a „Dózsa György” c. mű kapcsán. 249–255.)
- Frank Tibor, 1980. A revíziós politika „elméleti alapvetése”: az angol nyelvű Magyar Történet terve. Magyar Filozófiai Szemle, 24. évf. 6. sz. 931–943.
- Tibor Frank, 1991 Luring the English-Speaking World: Hungarian History Diverted. Slavonic and East European Review. Vol. 69. No. 1. January, 60–80.
- Glatz Ferenc, 1980: Történetíró és politika. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Glatz Ferenc, 2016: Konzervatív reform: Klebelsberg, Domanovszky, Szekfű, Hóman, Hajnal. Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- Gyurgyák János, 2007: Ezzé lett magyar hazátok. (A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története.) Budapest, Osiris Kiadó.
- Gyurgyák János, 2003: Szekfű Gyula nemzetszemlélete. In: Magyar évszázadok. Tanulmányok Kosáry Domokos 90. születésnapjára. Szerk. Ormos Mária. Budapest, Osiris Kiadó, 286–310.
- Gyurgyák János, 2011: Szekfű Gyula és a magyar konzervatív hagyomány. In: A negyedik nemzedék és ami utána következik. Szekfű Gyula és a magyar történetírás a 20. század első felében. (Szerk. Ujváry Gábor, a szerkesztő munkatársa Nagy József Zsigmond) Budapest, 112–121.
- Istványi Géza, 1937: A legújabb kor. (Az Egyetemes Történet negyedik kötete.) Magyar Szemle, december, 368–373.
- Georg G. Iggers, 1988: A német historizmus. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Johancsik János, 1970. A Magyar Nemzet „szellemi honvédelme” és az antifasiszta függetlenségi mozgalom. (1938–1939.) Századok, 104. évf. 1. sz. 97–117.
- Joó Tibor: Történetfilozófia és metakritika: válogatott írások. (Válogatta, összeállította és a bevezető tanulmányt írta: Filep Tamás Gusztáv.) Budapest, Ister Kiadó, 2001.

- Árpád von Klimó, 2010: Nineteenth Century Liberal Master Narratives Revisited: A Comparison of Gyula Szekfű and Benedetto Croce. In: *Nationalizing the Past. (Historians as Nation Builders in Modern Europe.)* Edited by Stefan Berger and Chris Lorenz. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 341–357.
- Kabdebő Lóránt, 1984: Babits és Szekfű – párhuzamos olvasatban. *Új Forrás*, 4. sz. 57–64.
- Keresztury Dezső, 1984: Ki volt hát Szekfű Gyula? Major Ottó interjúja Keresztury Dezsővel. *Valóság*, 27. évf. 11. sz. 45–55.
- Kovács Dávid, 2011: Szabó Dezső és Szekfű Gyula magyarságképeinek párhuzamai az 1920-as években. In: *A negyedik nemzedék és ami utána következik. Szekfű Gyula és a magyar történetírás a 20. század első felében.* (Szerk. Ujváry Gábor, a szerkesztő munkatársa Nagy József Zsigmond) Budapest, Ráció Kiadó, 213–228.
- Lakatos László, 1996: *Az élet és a formák. Hajnal István történelemszociológiája.* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Lédeker Emma, 1969: *A magyar polgári történetírás rövid története.* Budapest, Kossuth Kiadó.
- R. Lőrincz Anita, 1999: *Félreértett hagyomány. (A Kemény Zsigmond-i örökség továbbélése Halász Gábor, Szekfű Gyula és Szerb Antal munkásságában).* Dunakeszi, szerzői kiadás.
- Ludassy Mária, 1991: *Fehér jakobinizmus: Charles Maurras és az Action Francaise.* Budapest, Kávé Kiadó.
- Mannheim Károly, 2000: *A historizmus.* In: *uő: Tudásszociológiai tanulmányok.* Budapest, Osiris Kiadó, 125–182.
- Diana Mishkova, Bo Strath, Balázs Trencsényi, 2013: *Regional History as a „Challenge” to National Frameworks of Historiography: The Case of Central, Southeast, and Northern Europe.* In: *Transnational Challenges to National History Writing.* Edited by Matthias Middel and Lluís Roura. Basingstoke, Palgrave Macmillan. 257-314.
- Monostori Imre, 1994: *A Németh–Szekfű vita utolsó fejezete.* In: *uő: Minőség, magyarság, értelmiség.* Budapest, Püski Kiadó, 90–114.
- Monostori Imre, 1989: *Németh László Tanú-korszakának korabeli fogadtatása.* Budapest, Magvető Kiadó, 249–287.
- Monostori Imre, 1984: *Babits Mihály levelei Szekfű Gyulához.* *Új Forrás*, 16. évf. 1. sz. 10–18.
- Monostori Imre, 2016: *Néhány, a történész Szekfű megítélését befolyásoló történettudományi téma napirenden maradása.* *Valóság*, 59. évf. 5. sz. 74–94.
- Nagy Endre, 2006: *Szekfű avagy a túlrealizmus. Pro Minoritate, tél.* 78–108.
- Nagy Péter Tibor, 1992: *Szekfű Gyula levelei Balogh Józsefhez.* *Történelmi Szemle*, 65. évf. 3–4. sz. 231–248.
- Némédi Dénes, 1972: *A Magyar Szemle revíziós nacionalizmusának szerkezetéről.* *Történelmi Szemle*, 15. évf. 1–2. sz. 75–110.
- Németh László, 1940: *Szekfű Gyula.* Budapest, Bolyai Akadémia.
- Karl Nehring, 1991: *Zu den Anfaengen der Südost-Forschungen. Der Briefwechsel von Fritz Valjavec und Szekfű Gyula 1934-1936. Südost-Forschungen*, 50, 1–30.
- Papp István, 2006: *A Mályusz Elemér elleni politikai rendőrségi vizsgálat 1945-ben. Kommentár*, 4. 70–79.
- Karl Popper, 1989: *A historicizmus nyomorúsága.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Pompéry Aurél, 1930: *Irányzatos-e a magyar protestáns történetírás. I.* Budapest.
- Romsics Gergely, 2010: *Nép, nemzet, birodalom. (A Habsburg Birodalom emlékezete a német, osztrák és magyar történetpolitikai gondolkodásban, 1918–1941.)* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Romsics Ignác, 2011: *Clio bővületében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel.* Budapest, Osiris Kiadó.
- Jörn Rüsen-Friedrich Jaeger, 1992: *Geschichte des Historismus. Eine Einführung.* München, C.H. Beck Verlag.
- Setting the Standards, 2012. *Institutions, Networks and Communities of National Historiography.* Edited by Ilaria Porciani, Jo Tollebeek. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Stágel Bence, 2004: *A sikeres kismemes-politikus. Mályusz Elemér Kossuth-képe.* In: *Dénes Iván Zoltán (szerk.): A bűnbaktól a realista lényeglátóig. A magyar politikai és tudományos diskurzusok Kossuth-képei 1849–2002.* Budapest, Argumentum–Bibó István Szellemi Műhely. 41–64.
- Szabó István, 1934. *Három nemzedék után. Protestáns Szemle*, 364–368. Újraközölve in: *A harmadik út felé. (Szabó István történész cikkekben és dokumentumokban.) /Kisebbségkutatás Könyvek./* Budapest, Lucidus Kiadó, 2006. Válogatta, jegyzetekkel ellátta és szerkesztette Erős Vilmos. 80–83.
- Szelke László, 2005: *A fekete sárka Szekfű. Szekfű Gyula és a Rákóczi mozgalom.* *Folia Historica*, 19–46.
- Szekfű Gyula, 1913. *A száműzött Rákóczi, 1715–1735.* Budapest, MTA.
- Szekfű Gyula, 1918. *A magyar állam életrajza. Történelmi tanulmány.* Budapest, Dick Manó kiadása.
- Szekfű Gyula, 1920. *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története.* Budapest, Élet kiadása.
- Szekfű Gyula, 1924. *Történetpolitikai tanulmányok.* Budapest, Magyar Irodalmi Társaság.

- Szekfű Gyula, 1942: Állam és nemzet. Tanulmányok a nemzetiségi kérdésről. 85–177. Budapest, Magyar Szemle Társaság.
- Szekfű Gyula, 1947. Forradalom után. Budapest, Cserépfalvi Kiadó.
- Szekfű Gyula, 1952. Az öreg Kossuth 1867–1894. In I. Tóth Zoltán (szerk.): Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150-ik évfordulójára II. 341–433. Budapest, Magyar Történelmi Társulat–Akadémiai.
- Hóman Bálint – Szekfű Gyula, 1935–1936. Magyar történet I–V. Budapest, Királyi Magyar Egyetem Nyomda.
- Szekfű, Jules, 1945. État et nation. Paris, Les Presses Universitaires de France–Budapest, Institut Paul Teleki.
- Szöke Domonkos, 1976: Középosztály-bírálat és középosztály-ideál a 30-as évek első felében Szekfű Gyula és Németh László munkásságában Acta Universitatis Debreceniensis, Magyar Történelmi Tanulmányok IX. 73–101.
- Szöke Domonkos, 1974: Szekfű Gyula politikai gondolkodásának kérdéséhez a „Történetpolitikai tanulmányok” alapján. Acta Universitatis Debreceniensis, Magyar Történelmi Tanulmányok VII. 43–80.
- Szöke Domonkos, 2002: Szellem és politika. (Elemzések és elmélkedések a két világháború közötti Magyarország történelméről. Debrecen, Ethnica Kiadó.
- Benne:
- Szekfű Gyula politikai gondolkodásának kérdéséhez a „Történetpolitikai tanulmányok alapján”. 21–75. Eredetileg Magyar Történelmi Tanulmányok VII. Debrecen. Szerk.: Fehér András. 43–84.
- Megjegyzések Szekfű Gyula 1945-ös demokrácia felfogásához. 129–148. Eredetileg in: Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 70. születésnapjára. Szerk.: Angi János és Barta János. Debrecen, 2000, 483–496.
- Kossuth Lajos, Szekfű Gyula történetírásában. 149–156. Eredetileg Debreceni Szemle, 1994. 2. sz. 279–283.
- Szöke Domonkos, 1994/a. Nemzet középosztály, reform. Debrecen, Csokonai Kiadó.
- Szöke Domonkos, 1994/b. Modernizáció és/vagy népiség? (Kérdések a 30-as évekből). Debrecen, Ethnica Kiadó.
- Fulvio Tessitore, 2003: *Storicismo e storia della cultura*. Roma, Accademia Nazionale dei Lincei, 2003.
- Fulvio Tessitore, 2001: *Lo storicismo come filosofia dell'evento*. Roma, Accademia Nazionale dei Lincei.
- Tilkovszky Lóránt, 1971: Bajcsy Zsilinszky Endre önéletrajzi vallomása politikai nézetei fejlődéséről és a szellemtörténethez való viszonyáról. Századok, 105. évf. 5. 966–1002.
- Tilkovszky Lóránt, 1959: Bajcsy Zsilinszky Endre történetpolitikai vitája Szekfű Gyulával. Valóság, 3. évf. 6. sz. 36–47.
- Törő László Dávid, 2016: „Több szellemtörténetet a jogtörténetbe!” Eckhart Ferenc törekvései a jog- és alkotmánytörténet modernizálására (1931–1941). Századok, 150. évf. 1. 1407–1450.
- Törő László Dávid, 2016: Az „Eckhart-vita”. Eckhart Ferenc 1931-es programtanulmányának kortárs visszhangja. Aetas, 31. évf. 4. sz. 57–77.
- Történelmi áttekélés, 2011. Hóman Bálint, a történész és a politikus. (Szerk. Ujváry Gábor, a szerkesztő munkatársa Csurgai Horváth József.) Budapest, Ráció Kiadó.
- Unger Mátyás, 1979: *A történelmi tudat alakulása*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1979.
- Unger Mátyás, 1979. Szekfű „keresztény-magyar” szellemtörténelmi koncepciója. In: *A történelmi tudat alakulása*. 103–109.
- Fritz Valjavec, 1934: Das neue ungarische Geschichtsbild. Ungarische Jahrbücher, Band XIV. Heft 1-2. 244–249.
- Várdy Béla, 1974. A magyar történettudomány és a szellemtörténelmi iskola. Cleveland.
- Steven Bela Vardy, 1976: *Modern Hungarian historiography*. East European Quarterly, Boulder. New York and Guildford, Surrey, Columbia University Press.
- Steven Bela Vardy, 1985: *Clio's Art in Hungary and Hungarian America*. East European Monographs. New York, Columbia University Press.
- R. Várkonyi Ágnes, 1973: A pozitívizmus a magyar történettudományban. I–II. Budapest, Akadémiai Kiadó.

JEGYZETEK

* Dénes Iván Zoltán: A történelmi Magyarország eszménye. Szekfű Gyula a történetíró és ideológus. Kalligram, Pozsony, 2015. 542. Az írás angol nyelvű, jegyzetek nélküli és sokkal rövidebb változatára vö. Vilmos Erős, 2016/c. 444–449.	3	Dénes Iván Zoltán, 1976.	4
1 Szekfű Gyula, 1913.	6	Dénes Iván Zoltán, 1999. Dénes Iván Zoltán, 2001. Előbbiről kritikám vö. Erős Vilmos, 2000. 135–144.	5
2 Szekfű Gyula, 1920. Szekfű Gyula, 1947.	7	Dénes Iván Zoltán, 2011. 195–212.	6
		Glatz Ferenc, 1980. Glatz Ferenc, 2016.	7
		Irene Raab Epstein, 1987.	

- 8 Ahogy a későbbiekben erre még utalok, ennek jelentős részét a szerző azonban csak szó szerint közli, mindenfajta értelmezés, sőt a szövegekben utalt személyek – és így tovább – azonosítása nélkül.
- 9 Vö. még a Források jelen írás végén.
- 10 Szekfű Gyula, 1924.
- 11 Vö. erre legújabban Erős Vilmos, 2016. 3–46. Itt számos olyan forrást említek a Bethlen Gábor monográfia kapcsán kirobbant vitából, amelyet szerző nem használ fel monográfiájában, nem is ismer, irodalmában sem szerepelteti (erről még lesz szó), pl. Pompéry Auréltól, Ifjabb Révész Imrétől, Zoványi Jenőtől, Ioan Lupástól, Fritz Valjavecetől stb. Vö. pl. Pompéry Aurél, 1930.
- 12 Vö. pl. Szekfű Gyula, 1952. 341–433.
- 13 Vö. Dénes Iván Zoltán, 1976. Valamint: Dénes Iván Zoltán: Szekfű Gyula magántanári képesítésének ügye 1914–1916. 1976.
- 14 A kérdést korábban legerőteljesebben Németh László vetette fel. Vö. Németh László, 1940. Hogy a szerző 1976-os könyvének alapvető konklúzióját ismétli meg, azt bizonyítják a következő sorok is, mintegy a „Száműzött Rákóczi” botrány összegzéseként: „Szekfű Gyula a hazafiság táborán belüli ellentétékké változtatta a *nemzeti értékek* és a *tudományos igazság* eltérő értelmezéseit. Bár a *nemzet* igazi érdeke a tudományosan helytálló felfogás volt, a *tudomány* azért a nemzet alávettéjé maradt.” Dénes Iván Zoltán, 2015. 152. (Kiemelések az eredetiben.)
- 15 Vö. Hóman Bálint – Szekfű Gyula, 1935–1936.
- 16 A harmincas évek második felében a szerző szerint Szekfű sok tekintetben visszakanyarodott az ún. „kismagyar” pozícióhoz. Itt azonban érvelése, vagy inkább minősítése olyannyira hiányos, sőt zavaros, hogy nem részletezném az ellentmondás buktatóit, konkrét elemeit, mivel ennek logikus kifejtésére a szerző sem veszi a fáradságot.
- 17 Vö. ehhez még Vilmos Erős, 2015. 411–432.
- 18 „Nemzetfogalma a politikai nemzetfogalomtól az etnikai nemzetfogalom irányába mutatott, szemlélete pedig a politikai közönség megkonstruálása és működtetése felől az etnoprotekcionista önvédelem és újrafelosztás felé.” Dénes Iván Zoltán, 2015. 230.
- 19 Vö. Dénes Iván Zoltán, 2015. 335–365.
- 20 Persze itt a szerző főként 1976-os könyvének fő gondolatait és bizonyító apparátusát veszi át, ez tehát nem tekinthető igazán újnak. Vö. Dénes Iván Zoltán, 1976.
- 21 Szekfű Gyula, 1918. Szekfű Gyula, 1924.
- 22 Különösen hiányolható az Állam és nemzet című kötetnek az elemzése, amely önmagában is kitenne a jelenlegi paraméterekkel legalább 50 oldalt (vagy még lényegesen többet is, ha Dénes az általa a „Száműzött Rákóczi”-ban érvényesített metodikát követte volna). Hiszen ennek korabeli recepciója mellett nyilván fel kellett volna dolgoznia a Szekfűnek a Magyar Nemzetben kifejtett

tevékenységét (minimum 30 oldalra ez is rúgott volna, vagy még szintén lényegesen többre). Ezen felül ki lehetett volna itt térni pl. „Az erdélyi szász történetírás” című nagyszabású historiográfiai tanulmányának analizésére, a Karácsony Sándorral és tanítványaival folytatott vitára (amelyből talán kivülálglik, hogy ki is inkább „etnoprotekcionista”). Legfőképpen pedig mondjuk az „Állam és nemzet”, valamint a francia nyelven megjelent „État et nation” különbségeire. Utóbbi ugyanis nem tartalmazza az „Állam és nemzet” című kötetben megjelent publicisztikai írásokat (a Magyar Nemzetből), viszont részletlet ad Szekfű 1926-os nagyszabású bevezető, s publicisztikáinak semmiképpen sem aposztrófálható tanulmányából, amely az „Íratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez” című forrásgyűjteményhez készült. Ezen felül tartalmazza az említett historiográfiai összefoglalást az erdélyi szász történetírásról (amúgy több mint 80 oldal), teljesen új, korábban soha meg nem jelent írást (nem publicisztikát) a kisebbségi kérdéssel a 19. században, de még a szintén nagyszabású „A nemzetiségi kérdés rövid története” sem azonos az eredeti magyar változattal, hiszen a középkorról szóló részt Szekfű jelentősen kibővítette.

Látható, hogy lett volna itt elemezni való bőven, amit persze megakadályozott a szerző francia nyelvtudásának nyilvánvaló hiánya.

De a kérdésnek elvi jelentősége is van: egyrészt lehetőséget ad a Szekfű nézeteinek kontinuitására vagy diszkontinuitására vonatkozó, a szakirodalomban régóta feszegetett kérdésnek megválaszolására. Másrészt ez írásokból és vitákból nyilvánvaló, hogy Szekfű nézeteinek hátterében a politikai nemzet fogalma húzódik meg (a húszas években is), ezt emeli ki egyébként Málusz Elemér is, el lehet felejteni tehát mindenféle etnoprotekcionista irányba való eltolódást!

Lehet persze állítani ennek az ellenkezőjét, de azt e művekből bizonyítani kell, nem pedig „ráolvasni” Szekfűre, mint ahogy Dénes Iván Zoltán (más műveiben is) teszi.

Vö. mindezekhez még Erős Vilmos, 2010. 15–30. Erős Vilmos: „Geistesgeschichte” versus „Volksgeschichte”. 2016. Illetve Szekfű Gyula, État et nation, 1945.

Gyurgyák János, 2007.

Vö. pl. Unger Máttyás. 1979. Tilkovszky Lóránt. 1971. 966–1002. Tilkovszky Lóránt, 1959. 36–47. Unger Máttyás, 1979. 103–109. Fritz Valjavec, 1934. 244–249. R. Lőrincz Anita, 1999. Féja Géza, 1939. Féja Géza 1993. 249–255. Szőke Domonkos, 1976. 73–101. Szőke Domonkos, 1974. 43–80. Szőke Domonkos, 1994/a. Szőke Domonkos, 1994/b. Szőke Domonkos. 2002. 21–75., 129–148., 149–156. A bilincsbe vert beszéd. 2002. 143–229., 125–141., 101–124. Várdy Béla, 1974. Steven Bela Vardy, 1976. Steven Bela

Vardy, 1985. Szabó István, 1934. 364–368. Szelke László, 2005. 19–46. Johancsik János, 1970. 97–117. Frank Tibor, 1980. 931–943. Tibor Frank, 1991. 60–80. Nagy Péter Tibor, 1992. 231–248. Némedi Dénes, 1972. 75–110. Keresztury Dezső, 1984. 45–55. B. Bernát István, 1985. 319–333. Karl Nehring, 1991. 1–30. Monostori Imre, 1984. 10–18. Monostori Imre, 1989. 249–287. Monostori Imre, 1994. 90–114. Ifj. Bertényi Iván, 1998. 51–69. Ifjabb Bertényi Iván, 2005. 49–69. Ifjabb Bertényi Iván, 2011. 136–170. Kabdebó Lóránt, 1984. 57–64. Kovács Dávid, 2011. 213–228. Nagy Endre, 78–108. Árpád von Klimó, 2010. 341–357. Gyurgyák János, 2003. 286–310. Gyurgyák János, 2011. 112–121.

Mindhhez (a még hosszasan folytatható) felsoroláshoz a következő megjegyzést fűzném (amely a névsorhoz a lehető legszorosabban kapcsolódik): a szerző preferált kategóriája a kötetben (és egyéb műveiben) az önkép és az ellenségkép, s pl. Szekfű csak az önképe szerint lenne európai horizontú történész. Nem igazán tartom ezt tudományos megközelítésnek, igen sokszor csak a különböző személyeskedések megjelenítésére (és persze érvényesítésére) szolgál, s jobb lenne mégis mondjuk a persze sokat vitatott szellemtörténet mibenlétéről, Szekfűre való alkalmazhatóságáról, ennek európai vonatkozásairól, egyáltalán a historiográfiai folyamatban elfoglalt helyéről elmélkedni.

Az önkép és ellenségkép problémája ugyanis a szerzővel szemben éppúgy felvethető, mint ahogy ő ezt Szekfű vonatkozásában megteszi. A szerzőnek a bevezetőben (és több más művében) kifejtett nézete („önképe”) szerint elemzésének alapja, hogy a korábban Szekfűt ostorozók (fasisztának minősítők, nyilván Szigeti József és társai), valamint az újabbban is megfigyelhető eszményítők (nyilván jelen sorok szerzője is, de főképpen minden bizonnyal Kosáry Domokos, Glatz Ferenc, Várdy Béla) között az ő értékelése elfogulatlan, „objektív”.

Holott már a szóban forgó névsorból és irodalomjegyzékből is világosan kirajzolódik elfogultságainak (alkalmanként egyenesen fennhéjzásának) tárháza, hiszen akiknek a nézetét nem fogadják el, azokat gyakran meg sem említi, érvelésükkel egyáltalán nem foglalkozik, azokat nem cáfolja és nem helyesbíti. Teljesen egyértelmű, hogy ez a helyzet pl. Várdy Béla, Ifjabb Bertényi Iván, Gyurgyák János, Szőke Domonkos, Tilkovszky Lóránt, Frank Tibor, Monostori Imre, Gyurgyák János és mások esetében.

Természetesen vélheti úgy a szerző, hogy például Szőke Domonkos vagy Tilkovszky Lóránt (?) munkái nem ütnek meg a kellő tudományos színvonalat, azonban a fenti névsor tagjai zömében ez biztosan nem igazolható. Ennek alapvető kö-

vetkezménye ráadásul, hogy bizonyos, a szekfűi életműben döntő fontosságú művek elemzése (Történetpolitikai tanulmányok, Magyar Szemle, Magyar Nemzet-cikkek, Állam és nemzet, a Bajcsy Zsilinszky Endrével vagy a Babitscsal való viszony stb.) elsikkad, illetőleg mérhetetlenül felületes a monográfiában. Másrészt az irodalom (valamint az azzal való szembesülés hiánya) így legalább annyira tükörképe vagy a szerző „önképé”-nek és személyes elfogultságainak, mint Szekfű életművének.

Megjegyzem, Monostori Imre eljárása (aki jelenleg szintén monográfiát ír Szekfűről), mind szakmai, mind erkölcsi tekintetben lényegesen nobilisabb Dénes Iván Zoltánénál, ő ugyanis korrekt módon hivatkozik utóbbi műveire. Vö. Monostori Imre, 2016. 74–94.

Természetesen más kategóriába tartozik az a kérdés, amikor a szerző egyszerűen a megfelelő nyelvtudás hiánya miatt nem idéz szerzőket, mint pl. Karl Nehringet vagy Fritz Valjavec-et, de jó fényt ez sem vet a művére. Vö. Karl Nehring, 1991. 1–30. Fritz Valjavec, 1934. 244–249.

Ugyanez a francia nyelvtudás hiányának kapcsán vetődik fel az État et nation kötettel összefüggésben, amint erről korábban szó esett. Vö. 22. lj.

25 Példaként lehetne említeni Jacques Bainville esetét. A szerző a 416–417. oldalon Bainville összesen nyolc művét sorolja fel, szövegében azonban sehol nem elemzi (meg sem említi), hogy milyen szempontból fontos a francia történész, miképpen kapcsolódik Szekfűhöz.

Megjegyzem (Gyurgyák János is utal erre könyvében, vö. Gyurgyák János, 2007, 612.), Bainville úgy kerülhetne esetleg szóba, hogy 1929-ben „A Toll” című liberális folyóirat publicistája (Gyurgyák szerint valószínűleg Zsolt Béla) egy párizsi útja alkalmából azt állította: a Három nemzedék alapvetően Jacques Bainville „Histoire des trois generations...” című művének majdhogynem plagizált változata. (Vö. A Toll, 1929, 7. sz. 2–3.) Természetesen a plágium vádja nem bizonyult igaznak, de arra mindenképpen alkalmas, hogy rossz hírbe hozza Szekfűt (ma is), hiszen Bainville a francia szélsőjobboldal ideológusa volt, s ultrakonzervatív, antiszemita szemérméből készítette a 19. századi francia politikai történelemről összefoglalást. (Vö. Ludassy Mária, 1991.)

Dénes Iván Zoltán eljárása a könyvben a következő: meglebegetti az összefüggést azzal, hogy az irodalomjegyzékben az előbbieik értelmében demonstratív módon szerepelteti Bainville műveit, de azt már nem meri felvállalni, hogy világosan kimondja az összefüggést, mivel nem is tudná semmivel sem bizonyítani állítását. Így viszont megmenekül attól is, hogy „A Toll”-at (Zsolt Bélát) cáfolnia kellene, vagy egyenesen rágalmazónak minősítenie. (Mert amúgy általában azo-

- nosul az általa liberálisnak tartott Szekfü-ellenes kritikával, sőt ez módszerének alapvető elemét képezi.)
- De hasonló a helyzet (azaz Dénes anélkül említi őket az irodalomjegyzékében, hogy szövegében szembesülne műveikkel) a felsoroltakon kívül pl. Deér József, Zolnai Béla vagy Isaiáh Berlin esetében is.
- 26 Vö. Dénes Iván Zoltán, 1976.
- 27 Ennek kritikájára vö. Erős Vilmos, 2000. 135–144.
- 28 „Helyét a modernitással szembeforduló, antimodernista historicista konzervatív történelmi elbeszélés, kollektív identitásprogram és helyzetkép európai mezőnyében leheljük fel.” Dénes Iván Zoltán, 2015. 412.
- 29 Karl Popper, 1989.
- 30 Georg G. Iggers, 1988.
- 31 Itt jegyezném meg azt is, hogy a harmincas–negyvenes évek vonatkozásában (amikor is, mint erről szó esett, a szerző „elfogy” és alig elemző) hiányolni lehet még Szekfü és a keresztény perszonalizmus kapcsolatának a vizsgálatát, amiben különösen Jacques Maritain nézetei hatásának tulajdoníthatunk nagy jelentőséget. A kérdés már csak azért is különösen releváns, mert a négy kötetes Egyetemes Történet (Szekfü és Hóman szerkesztette) 19. századra vonatkozó részének szerzője, ifjabb Iványi Grünwald Béla kifejezetten e keresztény perszonalizmus értékeit pozitívan középpontba/mércéként állítva értékelte és értelmezte az időszak történetét. Ifjabb Iványi Grünwald egyéb vonatkozásokban is közel állt Szekfü nézeteihez, minderről azonban szintén semmit nem találunk jelen monográfiában. Vö. mindehhez Istványi Géza, 1937. 368–373. Erős Vilmos, 2008. 167–174. Vilmos Erős, 2009. 333–339.
- Itt is felvetődik a probléma: Dénes figyelmen kívül hagyja a korábbi irodalmat, egyúttal viszont a Szekfü–Maritain viszonyt is, holott Szekfü szövegeiben a harmincas évek második felében, a negyvenes évek elején többször hivatkozik a francia filozófusra (a keresztény perszonalizmusra is), amit éppen egy a Dénes Iván Zoltán által közzétett szöveg is bizonyít (cikkein kívül). Vö. Dénes Iván Zoltán, 2001. 169. (MTA KK, 5982/116.)
- 32 Vö. a korábbiak.
- 33 Vö. Erős Vilmos, 2000.
- Itt megjegyezném, hogy a Mályusz Szekfü elleni kritikájáról írott oldalak a könyv leggyengébb részeihez tartoznak (persze a monográfia – ahogy előzőleg már említettem – egyébként is tobzódik az olyan hosszú szövegközlésekben, amelyeket a szerző nemcsak, hogy nem értelmez, de a szövegekben előforduló alapvető információk, pl. személyek beazonosítása, megadását sem végzi el). Mályusz esetében a szerző eljárása a következő volt: kiválasztott Mályusz Szekfüt érintő kritikáiból néhány olyan pár oldal terjedelmű részletet, amelyet jelen sorok szerzője 2000-es könyvében nem idézett (feleslegesnek találtam, vagy valóban nem ismertem), azonban ezeket csupán szó szerint közli, mindenféle interpretáció nélkül. Látható, hogy nincs fogalma arról, mindennek milyen összefüggései vannak például Mályusz egyéb tanulmányaival, a korabeli diskurzusokkal, az ún. „Volksgeschichté”-ről gyakorlatilag egyetlen értékelhető sort sem ír a szerző (igaz ehhez német tudás és a német nyelvű irodalom ismerete lenne szükséges), pedig ennek jegyében volt Mályusz Szekfü legfőbb ellenlábas, főként az 1930-as és 1940-es években, így nézeteinek talán legfontosabb értelmezője.
- Dénes Iván Zoltán amúgy már hosszabb ideje (legalább 2005-ös otromba, 1999-es könyvét kritizáló cikkem megjelenése után öt évvel írott ÉS-beli cikkétől fogva) sürgeti a Szekfü–Mályusz-vita érdemi feldolgozását.
- Jelen sorok szerzője azóta is türelemmel várja az ezzel foglalkozó munkát, azt várta volna Dénes könyvétől is, hogy mélyebben, behatóbban elemzi és értelmezi a főként a harmincas és negyvenes években Szekfü életművének értelmezésében perdöntőnek számító polémiát. Ehelyett kapott egy kb. 9-10 oldalnyira rúgó nagy izzadsággal összeollózott „breviáriumot” Mályusz vonatkozó szövegeiből. Azaz Dénes Iván Zoltán láthatóan nem tud mit kezdeni a kérdéssel, miközben jelen sorok szerzője azt konstatálhatja, hogy a Szekfü–Mályusz-vitát „érdemi” módon feldolgozó tanulmányok száma nem, ellenben a 2000-es kötetre való szakmai hivatkozások száma általa soha nem várt mértékben szaporodik. Vö. Erős Vilmos, 2000.
- Mindennek (azaz a Szekfü–Mályusz-vitának) egy „érdemi” folytatása született utóbb, Papp István tollából, Mályusz 1945-ös igazolása kapcsán, de az a szerző szerint is bevallottan, csupán apró kiegészítés. Szintén ennek minősíthető egy Dénes Iván Zoltán által szerkesztett kötetben megjelent tanulmány Mályuszról, a vitáról azonban „érdemi” itt sem található.
- Vö. Papp István, 2006. 70–79. Stágel Bence, 2004. 41–64.
- 34 Ebben a tekintetben Szekfü pályafutása több párhuzamot mutat barátjával, Eckhart Ferencével. Az ő történelmi jelentőségének, egyáltalán mibenlétének tisztázása alapvető Szekfü Gyula életművének tisztázása szempontjából. Eckhartól újabb és a korábbiaknál sokkal alaposabban vö. Törő László Dávid, 2016. 1407–1450. Törő László Dávid, 2016. 57–77.
- 35 Jörn Rüsen-Friedrich Jaeger, 1992. Mannheim Károly, 2000. 125–182. Fulvio Tessitore, 2003. Fulvio Tessitore, 2001. Herbert BUTTERFIELD, 1949. Herbert BUTTERFIELD, 1955. Erős Vilmos, 1995. 10–14.

- 36 Szekfü, Jules, 1945. Vö. a korábbiak.
- 37 Vö. Szekfü Gyula, 1924. A Történetpolitikai tanulmányokról korabeli irodalom: P.Cs. szignóval, 1925. 185–187. Ritoók Zsigmond, 1924. 25–37. Milotay István, 1924. dec. 21. Utóbbtól még 1940. 229–233.
- Jelen könyvben ezekből semmi sem található, mint ahogy a könyvet elemző későbbi tanulmányokból sem.
- 38 Dénes Iván Zoltán historizmus/historicizmus foglása valószínűleg R. Várkonyi Ágnesére nyúlik vissza, aki pedig Léederer Emma ugyancsak ideologikus értelmezésével mutat párhuzamokat. Eszerint a historizmus (Ranke) nemesi-romantikus/feudális érték kategóriák foglya volt, vele szemben a pozitívizmus előbbre mutat. A historizmusra/historicizmusra utaló újabb magyar irodalom egy része is több szempontból elutasító, a társadalomtörténeti, vagy egyenesen tudományos, európai (komparatív) aspektust hiányolja belőle.
- Trencsényi Balázs például a polgári radikálisok, s az 1945 utáni magyar történetírásnak a nemzeti kereteket meghaladni kívánó, a regionalizmust érvényesítő törekvéseivel szemben a két világháború közötti időszakot a nemzeti/nacionalista szempontot preferáló historicizmusként aposztrofálja.
- Ezzel szemben felvethető, hogy a hungarocentrikus, nemzeti szempontot meghaladni kívánó, regionális keretekben gondolkodó szemlélet a második világháború után sokszor talán túlságosan is kötődött a fennálló hatalmi rendszer igényeihez (Pach Zsigmond Pál, pl. a két világháború közötti tradícióban szocializálódott Szabó Istvánnal szemben), így ennek tudományos hitelle és európaibb szempontokat érvényesíteni kívánó mivolta ugyancsak kérdéses.
- Másrészt a szellemtörténet, bár valóban a nemzeti látószöveget érvényesítette, pl. a barokk, reneszánsz, felvilágosodás kategóriáinak érvényesítésével kifejezetten a magyar történelemnek az az európaiba való integrálását célozta. (Amit kifejez pl. irodalmi referenciáinak alapvetően európai volta is. Dilthey, Humboldt, Ranke, Meinecke, Troeltsch, Huizinga, Croce mégiscsak európai jelenségek. Vö. a korábbiak.)
- Az újabb nemzetközi irodalom egyébként sokkal jobb véleménnyel van a historizmusról, amennyiben ezen sok szempontból a 19. századi professzionlizmust értjük. Sőt az R. Várkonyi Ágneshez hasonló értelmezésekkel szemben ezt tekinti a 19. század alapvető jelenségének. (Vö. pl. Setting the Standards, 2012, de Romsics Ignác, 2011 is.) Úgy tűnik, hogy a népiségtörténet/Volkstumskunde minimum kétséges fogalmi apparátusával szemben a historizmus alapítását értékeli pozitívabban pl. Romsics Gergely is.
- Tehát R. Várkonyi Ágnes értékelése mindenképpen meghaladottnak tekinthető. Vö. Erős Vilmos, 2015. Erős Vilmos, 2013. 80–92. Illetve R. Várkonyi Ágnes, 1973. Léederer Emma 1969. Romsics Gergely, 2010. Dénes és R. Várkonyi Ágnes gondolatainak párhuzamait bizonyítja az utóbbinak szentelt kötet is, vö. A magyar történetírás kánonjai, 2015. Trencsényi Balázs értelmezéséhez vö. Diana Mishkova, Bo Strath, Balázs Trencsényi, 2013. 257–314.
- 39 Vö. még mindehhez Eckharttól a korábbiak. Hómanról és Deérről vö. Történeti áttértékelés, 2011. Deér József emlékezete, 2006. Joó Tibor, 2001. Valamint Erős Vilmos, 2011. 101–111.
- 40 Vö. Erős Vilmos, 2016. 77–97.
- 41 Vö. ehhez Erős Vilmos 2000. Erős Vilmos, 2005.
- 42 Vö. mindehhez Erős Vilmos, 2012. Lakatos László, 1996.
- 43 Dénes Szekfü műveit felsoroló bibliográfiája messze nem teljes. Alapként saját 2001-es összeállítását tekintette (kiegészítve jelen sorok szerzőjének 2002-ben publikált bibliográfiájának egyes tételeivel (de pl. Fraknoíróról olaszul, 1943-ban publikált írás nem szerepel benne). Mindez bizonyítja, hogy a monográfiát megelőző kutatómunka is hiányos/elsietett volt, hiszen behatóbb, elmélyültebb munkálkodás során például napilapokban számos Szekfü által írt cikket talált volna a szerző. Ezen felül hiányoztak még történeti levelezések is, pl. Eckhart Ferenc, Hajnal István, Mályusz Elemér, Károlyi Árpád stb. nagyszámú levele említendő, valamint pl. Szekfünek a pl. Zolnai Bélával, Babits Mihállyal, Eckhardt Sándorral folytatott levelezése, vagy a Sebestyén Gyula elleni „perlekedése” feldolgozásának elmulasztása is kifogásolható.
- Hiányzó Szekfü-művek pl. (vö. még a Források az alábbiakban): Szekfü Gyula 1904; 1905; 1908, 1921; 1922; 1924; 1926, 1927; 1934; 1935; 1939; 1940; 1941; 1942; 1943; 1945. Valamint pl. Szekfü Gyula levelei Eckhart Ferencnek. Eckhart Ferenc levelei Szekfü Gyulának, EKK. Károlyi Árpád levelei Szekfü Gyulához, EKK. Hajnal István levelei Szekfü Gyulának, EKK. Mályusz Elemér levelei Szekfü Gyulához, EKK. Auner Mihály levelei Szekfü Gyulának, EKK. Ifjabb Révész Imre levelei Szekfü Gyulának, EKK. Vö. ehhez pl. Erős Vilmos, 1996. 27–41. Erős Vilmos, 2000. Erős Vilmos, 2016. 3–46. A Babits–Szekfü viszonyhoz Monostori Imre, 1984. 10–18.
- A Sebestyén-afférhoz Erős Vilmos, 2011/3. 83–103.
- 44 Saját álláspontomhoz még legutóbb vö. Erős Vilmos, 2015. 12–30.
- 45 Ezek a cikkek, valamint kéziratári anyagok nem szerepelnek a szóban forgó kötet bibliográfiájában. Az itt felsoroltak csak izeltők mindebből, számuk ennél sokkal terjedelmesebb.
- 46 A továbbiakban felsorolt cikkek, ha nincs külön feltüntetve a szerző, mind Szekfü Gyulától származnak.